

פרשת בהעלותך

אל נא רפא נא ל... – האם אפשר להתפלל לבד?

דליה מרקס

תחילתו של דבר בשיחה מתוחה בין אח ואחות על אחיהם: "וַתִּדְבֹר מִרְיָם וְאַהֲרֹן בְּמִשְׁחַ עַל-אֲדֹת הָאִשָּׁה הַכַּשִּׁית אֲשֶׁר לָקַח כִּי-אִשָּׁה כָּשִׁית לָקַח" (במדבר יב, א). האם היה כאן לשון הרע, כפי שנהוג לפרש, או דאגת אחים לאחיהם הצעיר והמורכב? את נימת הדברים ואת כוונתן לא נדע. האל קורא לשלושת האחים, מוכיח את מרים ואהרון, הענן סר מעל אוהל מועד ומרים לוקה בצרעת. כתגובה אהרון, שאף הוא היה באותו חטא אבל לא לקה, מפגיע באחיו שיבקש רחמים על אחותם. וכאן נאמר: "וַיִּצְעַק מֹשֶׁה אֶל-ה' לֵאמֹר אֵל נָא רְפָא נָא לָהּ" (שם, יג). התפילה נענית ולאחר שמרים מוצאת אל מחוץ למחנה למשך שבעה ימים והעם כולו ממתין עמה, היא נאספת והמסע ממשיך.

הבה נתעכב מעט על מילות תפילתו של משה: "אֵל נָא רְפָא נָא לָהּ". בניגוד לרוב תפילות משה, לפנינו תפילה קצרה בתכלית, תפילה בת חמש מילים וכל מילה היא בת הברה אחת. היא בנויה באופן מוקפד במבנה כיאסטי – המילה הראשונה 'אֵל', נושא המשפט מקבילה למילה החמישית 'לָהּ', מושאה של התפילה; המילה השנייה והמילה הרביעית זהות 'נָא', מילת זירוז המבטאת את האופי הנכמר והדחוף של התפילה; באמצע, מופיעה המילה 'רְפָא', והיא ליבת התפלה, ובה הבקשה המובעת בה.¹

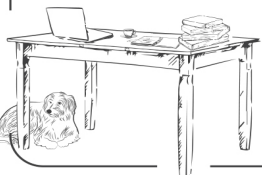
אם-טיפוס של תפילה

מילות תפילתו של משה מוכרות כל כך בין היתר בגלל השימוש שעשה בהן רבי אלעזר אזכרי בפיוטו "ידיד נפש" (בשינוי קטן, הוא מוסיף את המילה "אנא" לפני הפסוק כדי שיתאימו למשקל הפיוט):

הדור נָאָה זִיו הָעוֹלָם נִפְשֵׁי חוֹלַת אֶהְבְּתָךְ
אָנָּא אֵל נָא רְפָא נָא לָהּ בְּהִרְאוֹת לָהּ נָעַם זִינְךָ

כאן הופכת הבקשה הממוקדת לרפואתה של מרים לתחינה לרפואת הנפש הכמהה של המתפללים. תפילתו של משה על מרים הפכה לאב טיפוס לתפילות בכלל, והיא מוזכרת כדוגמה המושלמת לתפילה קצרה:

¹ היו שתהו על הניסוח המוזר של התפילה, ועל החזרה על המילה "נא" והציעו לנקד את המילה הראשונה כך שהפסוקית הראשונה נקראת: "אֵל נא!", כלומר, הרף (Do not!), ותחת זאת רפא אותה.

תנו רבנן: מעשה בתלמיד אחד שירד לפני התיבה בפני רבי אליעזר, והיה מאריך יותר מדאי. אמרו לו תלמידיו: רבינו, כמה ארכן הוא זה! אמר להם: כלום מאריך יותר ממשה רבינו, דכתיב ביה: "וְאֶתְנַפֵּל לְפָנָי ה' אֶת אֲרָבָעִים הַיּוֹם וְאֶת-אֲרָבָעִים הַלַּיְלָה אֲשֶׁר הִתְנַפְּלִיתִי וְגו'" (דברים ט כה)!!
שוב מעשה בתלמיד אחד שירד לפני התיבה בפני רבי אליעזר, והיה מקצר יותר מדאי. אמרו לו תלמידיו: כמה קצרן הוא זה! אמר להם: כלום מקצר יותר ממשה רבינו, דכתיב: "אֵל נָא רְפָא נָא לָהּ"!! (בבלי ברכות לד, ע"א).

רבי אליעזר עונה לתלמידים המתלוננים על תפילתם של רעיהם, ומסביר שטענותיהם אינן קבילות – תפילה עשויה להיות קצרצרה או ארכנית. התפילות שבוחר רבי אליעזר כדי להדגים את האורך הגמיש של התפילה אינן מובנות מאליהן, בראשונה משה מתפלל בעד העם שהוא יודע שחטא ואין עמו זכויות ובשנייה הוא מתפלל בעד מרים שחטאה נגדו גופו. הקביעה שהאפקטיביות של תפילה אינה קשורה דווקא באורכה באה גם במדרש הבא, המצטט את שתי התפילות שהביא רבי אליעזר:

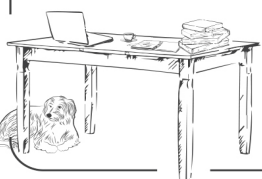
"וַיֹּאמֶר ה' אֶל-מֹשֶׁה מַה תַּצְעֵק אֵלַי" (שמות יד, טו) - ר' אליעזר אומר: אמר הקב"ה למשה: משה, בני נתונים בצרה, הים סוגר ושונא רודף ואתה עומד ומרבה בתפלה!! מה תצעק אלי? שהיה אומר: יש שעה לקצר ויש שעה להאריך: "אֵל נָא רְפָא נָא לָהּ" (במדבר יב, יג) – הרי זה לקצר. "וְאֶתְנַפֵּל לְפָנָי ה' כְּרָאשְׁנָה אֲרָבָעִים יוֹם" (דברים ט, יח) – הרי זה להאריך" (מכילתא דרבי ישמעאל בשלח, ג).

יש שעה שיפה להאריך בה ויש שעת הדחק, שתפילה קצרה בתכלית ראויה לה, והיא נשמעת לא פחות מאחותה הארכנית.

מהפכת התפילה של חז"ל

תפילות מן הסוג של תפילות משה על אחותו ועל העם נדירות באופן יחסי בסידורי התפילה היהודיים. אין אנו מוצאים בהם תפילות רבות הנאמרות למען אחרים (ומיד נזכיר כמה יוצאים מן הכלל). המהפכה של חז"ל הדגישה ש"אין הדבר תלוי אלא בי" (בבלי עבודה זרה יז, ע"א). היחיד מחויב להתפלל ותפילתו נשמעת. מעתה אין אנו זקוקים לכוהן הגדול שיתוודה על עוונותינו, ואף לא לאנשי מידות שיתחננו בעבורנו. עתה שומה על כל איש ואישה להתוודות בעצמם על חטאיהם.

אולם העובדה שהיחיד אינו יכול עוד להסתמך על אחרים שיתפללו למענו ועליו להשקיע את כוחות הנפש והלב בתפילתו שלנו אינה הופכת את התפילה לעניין אנוכי ואינדיווידואלי. אדרבה, ספרות חז"ל הדגישה את החשיבות של התפילה בציבור, ויותר מכך את התפישה של המתפלל כחלק מן הציבור. חז"ל הזהירו את המתפללים לבל יוציאו את עצמם מן הכלל. כך למשל:

ואמר רבי יעקב אמר רב חסדא: כל היוצא לדרך צריך להתפלל תפלת הדרך. מאי תפלת הדרך? יהי רצון מלפניך ה' אלהי שתוליכני לשלום ותצעידני לשלום [...] אמר אביי: לעולם לישתף איניש נפשיה בהדי צבורא [=לעולם ישתף אדם עצמו בציבור] היכי נימא [=איך יאמר]? יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתוליכנו לשלום וכו' (בבלי ברכות כט, ע"ב-ל, ע"א).²

כלומר, גם אדם היוצא לדרך בגפו צריך לראות עצמו כחלק מן הציבור ולהתפלל בלשון רבים. ומה עדות גדולה לנו לעניין זה יותר מאשר מטבע הברכה עצמו הנאמר בלשון רבים: "ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם, אשר קידשנו במצוותיו וציוונו..."³, גם כאשר הוא נאמר על ידי היחיד בפרטיותו.

בכל זאת, תפילות למען אחרים

על אף האמור לעיל, לא פסו מישראל תפילות למען יחידים וציבורים שהמתפלל אינו בהכרח חלק מהם. דוגמה אחת לכך היא תפילות "מי שברך". בתפילות אלה, הנאמרות באופן מסורתי במהלך סדר הקריאה בתורה ובנביא, מבקשים ברכה למי שזקוקים לכך – חולים, חיילים, חתנים וכלות, יולדות, בני ובנות מצווה ועוד ועוד.³ דוגמה נוספת לתפילה בעבור אחרים הן תפילות אזכרת הנשמות "אל מלא רחמים" האשכנזית ותפילת האשכבה הספרדית. תפילות מאוחרות אלה נוצרו כדי להתפלל לעילוי נשמתם של מי שאינו יכול עוד להתפלל בעד עצמו.

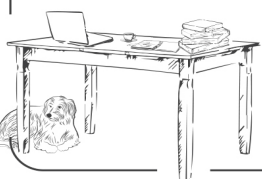
מנהג נוסף של תפילות למען אחרים הוא שליחת קוויטלך (פתקאות). לפי מנהג זה, הלקוח מן העולם החסידי, מעבירים חסידים לאדמו"ר "קוויטלך", ובהן כתובות בדרך כלל בקשות וייחולים. האדמו"ר מקבל את הקוויטל, מעיין בו ומברך את כותבו. התפישה העומדת בבסיס המנהג הוא שלאדמו"ר קשר מיוחד עם הקב"ה והוא יכול לשמש כערוץ יעיל להעברת התפילות, אולי בדומה לכהן הגדול ששימש כצינור להתוודות דרכו על חטאיהם של ישראל.

כאמור, תפילות אלה הן בבחינת היוצא מן הכלל המעיד במידה רבה על הכלל, וכמותן גם תפילות אחדות הנאמרות בלשון יחיד.⁴ ההישג של חז"ל היה הדמוקרטיזציה של התפילה, אין אנו זקוקים עוד

² ראו בעניין זה: דליה מרקס, "תפילה וחוסר נחת: היחס לתפילת היחיד הפרטית בתלמוד הבבלי", עשה לך רב, אסופת מחווה לכבוד יהודיע עמיר, בעריכת תמר דבדבני, גילי צדקיהו וסילבנה קנדל למדן, ירושלים, תשע"ט, 44-29.

³ עשרות רבות של תפילות "מי שברך" מתועדות במאמרים הבאים: אברהם יערי, "תפלות 'מי שברך' השתלשלותן, מנהגיהן ונוסחאותיהן", קרית ספר, לג (תשי"ח), עמ' 233-250; לו (תשכ"א), 103-118; נתן פריד, "הערות למחקרי א. יערי על תפלות 'מי שברך'", קרית ספר, לז (תשכ"ב), עמ' 511-514; דניאל כהן, "הערות ומלואים למחקרו של א. יערי על תפלות 'מי שברך'", קרית ספר, מ (תשכ"ה), עמ' 542-559.

⁴ כך תפילות אחדות הנאמרות בבית וביחידות. למשל, בברכת נשמה אנו אומרים "אלוהי, נשמה שנתת בי טהורה היא..." (בבלי ברכות ס, ע"ב), וכמוה גם ברכת "המפיל שינה", הנאמרת במסגרת קריאת שמע שעל המיטה.

למתווכים ולגורמים ממצעים שיתפלו בעבורנו. אדם קרוב אצל עצמו, אישה קרובה לעצמותה, אין קרוב אלינו יותר, ועל כן תפילתנו צריכה לנבוע מעומקא דליבנו. וכאמור, "האני המתפלל" אינו בודד או אנוכית, האיש הוא חלק מקהילה, לאישה יש אחריות לכלל, והיא חייבת לכלול אותו בפנייתה לבורא. כשם שבמטוסים אנו מתבקשים לשים מסכה על עצמנו, בשעת חירום שלא תבוא, ורק אז על מי שזקוק לסיוענו, כך מודגש בתפילותינו קולו של המתפלל היחיד, של המתפללת הבודדת אבל גם כשהם בגפם הוא חלק מקולקטיב, מציבור.

ומי ייתן שכל הזקוקים לרפואה, יזכו במהרה לרפואה שלמה, רפואת הנפש, הגוף והרוח.

